

RODOS PERAİASI'NDA BULUNAN YENİ BİR KIRSAL YAPI TİPOLOJİSİ ÖRNEĞİ: HELLENİSTİK ÇİFTLİK EVİ

A NEW RURAL BUILDING TYPOLOGY FOUND IN THE RHODIAN PERAIA:
HELLENISTIC FARMSTEAD

Volkan DEMİRCİLER*

Öz

Marmaris'e bağlı Bozburun Yarımadası'nda yürüttüğümüz yüzey araştırmaları kapsamında, 2009 sezonunda Phoinix (başta Gedikçukuru, Burgaz Tepe ve Küçükdebekbaşı mevkiinde olmak üzere) ve Tymnos demoslarının teritoryumlarında ilk kez tapınak(?) - çiftlik veya küçük çiftlik yapıları bulunmuştur. Devamındaki çalışmalarda, 2022 sezonunda, söz konusu demoslar için getirdiğimiz çiftlik tipolojilerinden oldukça farklılaşan ve hepsinden daha büyük ölçekte belgelediğimiz bir kırsal yapı, Selimiye'nin halk arasında Cinbükü denilen Erler Koyu'nda bulunmuştur. Bu çalışmada, Erler Koyu'nda tespit ettiğimiz kırsal yapının mikro ölçekteki nüfuz alanı, işlevi ve geçirdiği dönüşüm irdelenmektedir. Kıyısız alanda konuşlanmış Losta Koyu'na hâkim vaziyetiyle ve yakın art alanında mutlak yüksekliği ve eğim dereceleri düşük, lateralde eni genişçe olan teraslarla bütünlüklü yapı, deniz ticareti için bir kontrol ve/veya dağıtım noktası misyonu üstlenmiş bir deniz kapısı olabilirdi. Ancak, morfolojisi ve inşaat tekniği ışığında, bölgedeki çiftlik ve bazı költ yapı mimarisıyla örtüştüğü oranda çift işlevli olma ihtimali üzerinde durulmaktadır.

Anahtar Kelime: Bozburun, Rodos Peraia, Hellenistik çiftlik evi

Abstract

Within the scope of the surveys we have been conducting in the Bozburun Peninsula of Marmaris, in the 2009, temple(?) - farmstead or small farm structures were found for the first time in the territories of the demes of Phoinix (mainly at Gedikçukuru, Burgaz Tepe and Küçükdebekbaşı) and Tymnos. During the subsequent studies, in the 2022 campaign, a rural structure, which looks quite different from the farmstead typologies we brought for these demes and which we documented as the largest scale of all, was found in Erler Bay, locally known as Cinbükü at Selimiye. This study examines the micro-scale catchment area, function and transformation of the rural structure documented in Erler Bay. Along with its dominant position on the coastal area overlooking Losta Bay and integrated with terraces with low absolute height and slope gradients and wider dimensions laterally, the structure could have been a sea-port that served as a control and/or distribution point for maritime trade. However; in light of its morphology and construction technique; the possibility of a dual function is emphasized to the extent that it overlaps with the architecture of farmsteads and some cult buildings in the region.

Keywords: Bozburun, Rhodian Peraia, Hellenistic farmstead

GİRİŞ

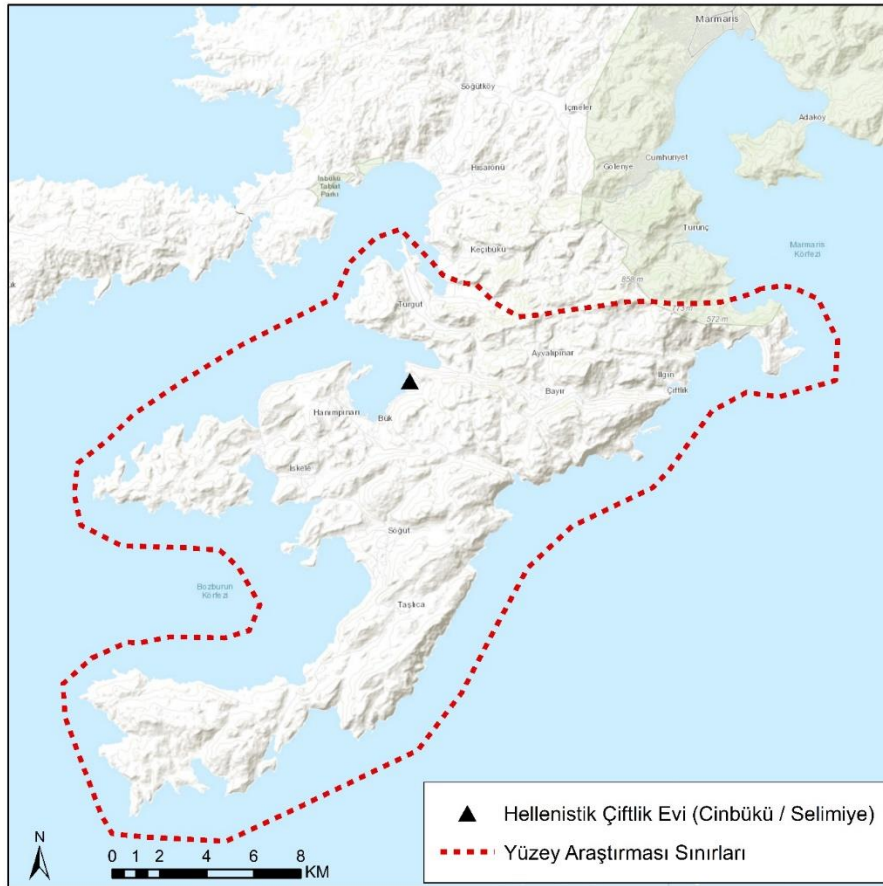
Bozburun Yarımadası'nda 2009-2012 yılları arasında gerçekleştirdiğimiz arazi çalışmaları ve 2021 yılı itibariyle Turgut-Palamut Dağı-Çiftlik Koyu çizgisinden itibaren güneye doğru tüm bölgeyi içine alan yüzey araştırmalarımız kapsamında (Şekil 1), özellikle Geç Klasik Dönem'in sonundan Geç Antik Çağ'ın bitimine kadar çok sayıda arkeolojik sit belgelenmiştir. Araştırmalar çerçevesinde, Klasik Dönem'den itibaren varlığı bilinen demos kategorisindeki kırsal nitelikli köy ve köyaltı yerleşimlerin sınırları, coğrafi parametreler ve arkeolojik malzeme ışığında belirlenmiş, bunların siyasi ve ekonomik nüfuz alanları ortaya konmuş ve geçirdikleri dönüşüm süreçleri sırasıyla yorumlanmaya başlanmıştır. Bölgede, Erken Hellenistik dönemden itibaren aktif olarak öne çıkmaya başlayan ve yazıtlarda da adı geçen demoslar (kuzeyden güneye) Bybassos, Hydas, Amos, Hygassos, Syrna, Tymnos, Thyssanos, Phoinix ve Kasarae olarak sıralanmaktadır. Phoinix (KD-GB aksında konumlanmış modern Taşlıca Köyü ve civarı), Hygassos (antik Losta Koyu'na hâkim modern Selimiye Köyü ve teritoryumu) ve Tymnos (Bozburun Mahallesi)'ta yürütülen çalışmalar ışığında, bölgenin Geç Klasik/ Erken Hellenistik Dönem'den itibaren Rodos'un politik himayesinde ve adanın ekonomik çıkarlarına hizmet eden perde arkası statüsüne vurgu yapan kırsal nitelikli pek çok yapı belgelenmiştir (Demirciler, 2014, ss. 57-61, 89, 95-98, 102-105, 116-120, 130-139; Demirciler & Oğuz-Kırca, 2022, ss. 263-269). Teras ekonomisine dayalı bir geçim kaynağı olan yarımadanın böylesi "marjinal" arazileri en etkin ve verimli şekilde kullandığına dair fiziksel kanıtlar uzun zamandır tartışma götürmeyen konular kategorisindedir. Burada, farklı tiplerde teraslama faaliyetlerinin (Rachkam & Moody, 1992, ss. 123-125; Demirciler, 2014, ss. 12-14) Akdeniz havzasında bin yıllardır süregelen bir pratik olduğunu belirtmek ve Yarımada genelinde ciddi bir işgücü gerektirdiğinin altını çizmek yeterlidir.

Coğrafi açıdan oldukça engebeli araziler silsilesine sahip olan Yarımada'nın büyük bölümü teraslanmıştır. Ancak, günümüzden birkaç on yıl öncesine kadar kullanılan bu geçim alanları bozulmaya yüz tutmuştur. Yarımada'nın ortasında, antik dönemde Losta olarak adlandırılan koyun/ küçük limanın hemen güneyinde Selimiye Köyü yer almaktadır. Doğusundaki kurumuş dere yatağı boyunca iç kısımlara doğru taraçalar yoğunlaşmakta, bir akropolün tespit edildiği Kızılköy ve art alanına kadar tarım alanları devam etmektedir (Oğuz-Kırca vd., 2019, ss. 379-420). Antik Selimiye, hipotetik de olsa, Hygassos demosu ile eşlenmektedir. Hygassos'un teritoryumu, kuzeyde Turgut fayının başladığı noktadan güneyde Kaletepe eteklerine, batıda Gemecitdüzü, Kameriye Adası ve Losta Koyu'ndan doğuda Kızılköy ve Kayalı Koyu'na kadar uzanmaktadır. Demosun kuzey-güney aksında, bugün anayolun geçtiği sahilde, halk arasında

Cinbükü denilen Erler Koyu'nun ortalarındaki kayalık bir alana sırtını yaslamak suretiyle Losta'yı geniş bir açıdan gören bir dev kırsal yapı ilk kez yerinde belgelenmiş olup yapıya dair tescil önerisinde bulunulmuştur.

Bu çalışmada, yüzey araştırmaları esnasında uzaktan algılama ve yerinde belgeleme tekniklerinin eş zamanlı kullanılmasıyla antik Selimiye sınırlarındaki Erler Koyu'nda (halk arasında Cinbükü) bulunup nitelikli mimari kategorisinde değerlendirilen kırsal yapının mikro ölçekteki nüfuz alanı, işlevi ve geçirdiği dönüşüm sorgulanmaktadır. 2022 yılında tespit edilen yapı, içinde ve yakın çevresinde tespit edilen kırsal unsurlara bağlı olarak çiftlik evi olarak tanımlanmış, İHA görüntüleme işlemleri gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, İHA ile görüntülenemeyen bazı kısımlara ilişkin iç ölçüler yerinde alınarak taslak plan çalışmaları başlatılmıştır. İlerleyen sezonlarda ve çevre düzenleme çalışmaları tamamlandıktan sonra yapıya ilişkin yeni öneriler getirilmesi olasıdır. Bununla birlikte, yapının öz niteliklerine ilişkin başlangıç değerlendirmeleri ve bölge özelinde daha önce yayımlanmış veriye dayanarak karşılaştırmalı yorumlar ortaya konmaktadır.

Şekil 1. Yüzey araştırması sınırları ve çiftlik evinin konumunu gösteren harita.

(Kaynak: Bozburun Yarımadası Yüzey Araştırması Arşivi)

1. Çiftlik Evinin Öz Nitelikleri

Halk arasında Cinbükü denilen Erler Koyu'nda, günümüzde hayvancılık faaliyetlerine devam edilen ve zeytinliklerin yanında bir Phoinix theophrasti (endemik Datça hurması) örneğinin de yer aldığı kıyı düzlüğünde, Hellenistik Dönem'den Geç Antik Dönem'e kadarki aralıkta kullanılmış olduğu belirlenen yapı kalıntıları tespit edilmiştir (Fotoğraf 1-2).

Kıyı şeridinin ilk yakasında, geç döneme ait bir konut ve girişinde kontekstinden kopmuş pres yatağı ve kireçtaşından bir litus parçası gözlenmiştir (Fotoğraf 3). Pres yatağı akıtma kanalı 3 cm'dir. Ortasında, 38-40 cm'si görünen bir başka kanalın genişliği 7-9 cm arasında değişken olup derinliği de aynı ölçüde kaydedilmiştir. Koyun diğer yakasında, yine in-situ vaziyette olmayan bir hazne, bu hazneye bağlanan 5 cm genişliğindeki akıtma kanalıyla birlikte bulunmuştur. Haznenin ölçüleri 20 x 40 cm, derinliği en az 5 cm'dir.

Bahse konu geç dönem konutunun hemen güneyinde, koyun orta sektöründe, Hellenistik mimari düzeni gösteren bir kırsal nitelikli yapı/ çiftlik yapısı tespit edilmiştir (Fotoğraf 4, Şekil 2). Selimiye Koyu'nu geniş bir açıdan gören ve ana girişi kuzeydoğu-doğudan olan yapı, kuzeybatı-güneydoğu aksında konuşlanmıştır. Güney, güneybatı ve doğudan doğal kayalıklarla çevrilmiştir. Yapının iki kapısı ayakta olup kapıların lentoları yekpare kesme taştan, söve kuruluşları kesme blok taşların üst üste bindirilmesiyle inşa edilmiştir (Fotoğraf 5-6). Açıldığı avlu iri ve bosajlı polygonal taşlarla örülmüş teras duvarlarıyla sınırlandırılmıştır (Fotoğraf 7).

Çiftlik yapısının kuzeydoğuya bakan kapısının (1 no.lu kapı) önünde olasılıkla bir sarnıç bulunuyordu. 1 no.lu kapının giriş açıklığı 120 cm, zeminden yüksekliği 170 cm, yanal derinliği 70 cm olarak kaydedilmiştir. Lentonun genişliği 210 cm, yüksekliği ve derinliği 70'er cm'dir. kuzeybatıya bakan ve daha alt kottaki diğer kapı (2 no.lu kapı) koy manzaralıdır. 2 no.lu kapının açıldığı avlunun batısı, deniz yönünde kalan ve hemen kıyıda yükselen kuzey-kuzeybatı yönlü, iki sıralı, oldukça iri ve bosajlı poligonel taşlarla örülmüş teras duvarlarıyla sınırlandırılmıştır. 2 no.lu kapı deprensellikten daha fazla etkilenmiş olup kapının aksı kaymıştır. Giriş açıklığı 120 cm, zeminden yüksekliği 170 cm, yanal derinliği 80 cm olarak kaydedilmiştir. Lentosunun genişliği 185 cm, yüksekliği 80 cm, derinliği 70 cm'dir. 2 no.lu kapının açıldığı bu avlu içerisinde bir ışık düzeneğine ait kalıntılar (1 m uzunluğunda ve 6-7 cm genişliğinde bağlama çukuru olan bir litus ve ihtimal ki havuz? işlevli, iç duvarları sıg (görünen iç derinlik min. 40 cm), kiremit ve taş örgülü, in-situ bir hazne) izlenmektedir (Fotoğraf 8). 2 no.lu kapının açıldığı kuzeybatı yönlü avlunun iç alanı 30 m² (10 x 3 m)'dir. Bu avluya kıyıda alt terastan basamaklarla erişildiği anlaşılmaktadır. Koya hakim kuzey-kuzeybatı yönlü duvarların ana

girişe olan uzaklığı yaklaşık 15 m olarak ölçülmüştür. 2 no.lu kapıdan yaklaşık 3 m kot yukarıdaki 1 no.lu kapıya geçiş alanı kiremit dolgulu duvarlarla sınırlanmıştır.

1 ve 2 no.lu kapıların ölçüleri büyük oranda eşdeğer olup bunların belli bir standardizasyon gözetilerek inşa edildiği anlaşılmaktadır. Doğu bakılı ana giriş ve 1 no.lu kapı arasındaki koridor yaklaşık 6 m, 2 no.lu kapının söz konusu koridora olan uzaklığı da aynı ölçülerde planlanmıştır.

Çiftlik evinin iç mekânlara ve avlulara açılan duvarları, deprem hasarına rağmen takip edilebilmektedir. 1 no.lu kapının arkasında mekânlara ulaşmakta, yine kapının önünden güneydeki oval planlı bir arka avluya erişim sağlayan bir koridordan geçilmektedir. Arkadaki mekânlarda depreme bağlı olarak kesme taş mimari blok yığınları yoğunlaşmaktadır. güney-güneydoğudaki, yine teras duvarlarıyla ve kayalıklarla sınırlı oval planlı arka avluda, kayalıkların dibinde sonradan açılmış bir kovuk mevcuttur.

Çiftlik yapısı mekân içinde dağıtımaya verdiği suyu yeraltı suyundan temin ediyor olmalıydı. Koyun girişinde çiftlik evi ile ilişkili olduğu düşünülen ve bugün hala kullanımda olan bir kuyu ve yalak tespit edilmiştir. Su ana kaynaktan alındıktan sonra mekân içinde bir isale hattı kurulmuş ve temiz ve atık su dağıtımını planlanmış olmalıydı.

Yapının keşfini izleyen sezonda yeni defineci çukuru tespit edilmiş, yapıda açılan olası bir taban blokunda, içinde yer yer beyaz sıva/ kireç izleri bulunan su akıtma (yaklaşık 1 m kotunda) izleri tespit edilmiştir. Çalışmalar sırasında yağmura bağlı oluşan balçık nedeniyle yeterli bir değerlendirme yapılamamıştır.

Yapının çevresindeki kırık yapı bloklarında yine mekân içi su iletim hattına ait akıtma izleri gözlenmiştir. Kontekst bozuk olmasına rağmen taş kanal hattının ve çatallanan kısmının genişliği 8 cm, derinliği 5 cm ölçülmüştür. Kuzey-güney yönünde ilerleyen hattın ancak 220 cm'lik bölümü takip edilebilmektedir.

Yüzey seramiği, duvar inşa tekniği ve mimari örüntüler ve düzeni ışığında yapı Erken Hellenistik Dönem özellikleri göstermektedir. Çiftliğin iç mekân ölçüleri toplamda 300 m², tahmini fiziksel yayılım alanı ise 500 m² olarak hesaplanmıştır.

Fotoğraf 1. Çiftlik evi ve yapı kalıntılarının bulunduğu kıyı düzlüğü, Selimiye.

(Kaynak: Bozburun Yarımadası Yüzev Araştırması Arşivi)

Fotoğraf 2. Endemik Datça hurması (Phoinix theophrasti).

(Kaynak: Bozburun Yarımadası Yüzev Araştırması Arşivi)

Fotoğraf 3. Geç dönem yapı kalıntısı, pres yatağı ve litus parçası.

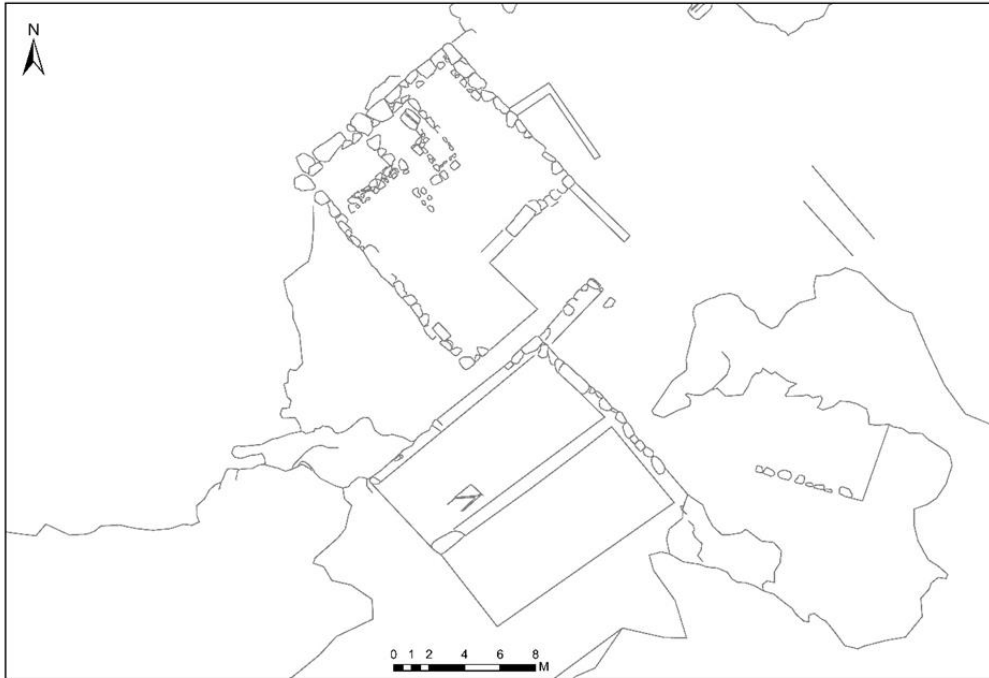
(Kaynak: Bozburun Yarımadası Yüzev Araştırması Arşivi)

Fotoğraf 4. Çiftlik evinin havadan görüntüsü.

(Kaynak: Bozburun Yarımadası YüzeY Araştırması Arşivi)

Şekil 2. Çiftlik evinin planı.

(Kaynak: Bozburun Yarımadası YüzeY Araştırması Arşivi)

Fotoğraf 5. 1 no.lu giriş kapısı.

(Kaynak: Bozburun Yarımadası Yüzey Araştırması Arşivi)

Fotoğraf 6. 2 no.lu giriş kapısı.

(Kaynak: Bozburun Yarımadası Yüzey Araştırması Arşivi)

Fotoğraf 7. Yapıya ait teras duvarları.

(Kaynak: Bozburun Yarımadası Yüzey Araştırması Arşivi)

Fotoğraf 8. İşlik düzeneğine ait kalıntılar.

(Kaynak: Bozburun Yarımadası Yüzey Araştırması Arşivi)

2. Yarımada'nın Diğer Benzer Yapıları ve Karşılaştırma

Atina, Korint ve Batı Argolid gibi bölgelerde, Arkaik ve Klasik dönemler arasında, art alanlarda/ khora özelinde erken genişlemeler yaşanmıştır. Geç Helenistik ve Erken Roma dönemlerinde Dalmaçya ve Adriyatik kıyıları boyunca yerleşimlerde büyümeler meydana gelmiştir. Kıbrıs'taki Nea Paphos yüzey araştırması, Helenistik Dönem'de, özellikle de Ptolemaios kontrolü altında, kırsal yerleşimlerde kayda değer bir patlama olduğunu göstermektedir. Anadolu'da ise diğer birçok alt bölgeyle birlikte örneğin Miletos teritoryumu, Geç Klasik ve Erken Helenistik dönemlerde kırsal bir sömürü nosyonu altında ifade edilen dağınık modellerle farklı bir eğilime tanık olmuştur (Mueller, 2006, ss. 52-55).

Teraslarla çevrili çiftlik evleri, Klasik Dönem Attika ve çevresinde, özellikle M.Ö. 4. yy sonlarına kadar yoğun olarak talep gören kırsal yapıların önde gelenlerinden biriydi (Lohmann, 1992, ss. 30-58). Yine benzer durumun, batı ve güneybatı Anadolu coğrafyasında ancak özellikle M.Ö. 4. yy'dan itibaren hareketlendiği belirtilebilir (Mueller, 2006, ss. 52-55).

Vari-Vouliagmeni bölgesi, Klasik Attika'nın yerleşim düzeninin sorgulanmasında örneklerden biri olarak çalışılmıştır. Yazılı kaynaklar izole çiftlik yapılarına ilişkin herhangi bir kanıt sunmasa da arkeolojik çalışmalarda kıyı yerleşiminin eteklerine dağılmış çiftlik yapısı kalıntıları gün ışığına çıkarılmıştır. Yerel öneme sahip Zoster Burnu (Mikro Kavouri) Tapınağı çevresinde ve Agios Nikolaos'un kuzey ve doğusunda iki "ana yerleşim kümesi" tespit edilmiştir. Güneyinde bir mezarlık bulunan Agios Nikolaos çevresindeki yerleşim, yaklaşık 50 hektarlık bir alanı kaplamakta olup "kuzeye Atina'ya giden yollarda şerit halinde gelişmeyi" sürdüren, değişen yoğunlukta karma bir yerleşimdir (Osborne, 1985, ss. 22-23, 25). Bu ikili karakter, bize Yarımada'nın yine ortasında yer alan Tymnos'u anımsatıyor (Demirciler &

Oğuz-Kırca, 2022, ss. 267-269). Küçük ölçekli çiftlik evlerinin Tymnos'ta dışarıya doğru dağılım deseni göstermesi, pres döşemleri gibi öne çıkan kırsal öğelerin de ışığında demosların varlığından bahsetmek için yeterince dikkat çekicidir. Örneğin Lathouresa tepesi (Osborne, 1985, s. 27), kuzeydoğudaki konumlanması ve mezar kalıntıları açısından Tymnos Kaletepe'yi hatırlatıyor. Antik köy, geniş bir yerleşim alanı olarak bu noktada veya çevresinde olabilirdi.

Selimiye'deki çiftlik yapısı, Yarımada'da yürüttüğümüz yüzey araştırmaları kapsamında ilk kez bulup yayınladığımız çiftlik evleri tipolojileri çerçevesinde yeni bir sınıf kategorisinde ele alınmaktadır. Aynı zamanda yapının keşfi, yeni bir teras tipolojisinin oluşturulmasına katkı sağlamıştır; şöyle ki, rakım düştükçe genişlikleri artan kıyı teraslarının üzerinde/ yanında konumlanan çiftlik evi olarak yeni bir kategori olarak belirlenmiştir. Kıyısal alanda teraslarla bütünleşik ilk elit yapı örneği olarak ayrıntılı çalışmalarına devam edilen yapının, daha önce Phoinix teritoryumundaki Gedikçukuru ve Gökseriç'te ilk kez 2009 yılı yüzey araştırmalarında tespit edilip belgelediğimiz iki ayrıcalıklı tapınak(?) - çiftlik yapısıyla (Demirciler & Oğuz-Kırca, 2022, ss. 265-267, 285-291) ortak bir işleve sahip olabileceği anlaşılmaktadır. Yine Phoinix'e bağlı Küçükdibekbaşı mevkiinde ve yakın çevresinde bulduğumuz ancak sınır taşları yerinde olmayan çiftlik ev(ler)i ve Tymnos teritoryumunda bulduğumuz mezra nitelikli küçük kırsal yapı öbeklenmeleri dikkate alındığında, teras ekonomisinin ve etrafında oluşturduğu mimari örüntülerin ve yerleşim düzenlerinin benzerlikler arz ettiği anlaşılmaktadır. Bu sayılan örnekler, verilen ortalama arazi ölçüleriyle uyum içerisindedir. Selimiye, Cinbükü'ndeki Hellenistik çiftlik evi, en az 0,1 hektarlık bir alanı dar fiziksel çerçevede kontrol ediyor olmalıydı. Öte yandan, Phoinix teritoryumunda bulduğumuz önemli ve büyük ölçekli çiftlik yapılarından belli noktalarda farklılaşmaktadır, şöyle ki; arka sektörüne düşen sınırlı çevrede kontrol ettiği terasların vizibilitesi, Phoinix teritoryumunda saptadığımız çiftlik evi-teraz vizibilitelerinden oldukça farklı ve sınırlıdır. Teras bakılı olmaktan öte deniz bakılı tasarlanmış görünmektedir. Dolayısıyla en temel farklılık, peyzaj arkeolojisi çerçevesinde de tartışmaya açılacak mekânsal yönelimdedir.

Yapının deniz bakılı teras duvarlarının önünde, plaja yakın kısmındaki kayalık alanda bir başka litus daha tespit edilmiştir. Mikro ölçekli bir ekonominin varlığı neredeyse açıktır. Bununla birlikte yapının, arkasındaki teraslarla sınırlı kalmayıp bölgesel üretime dönük işlev gördüğü öne sürülebilir. Yanı sıra denize hâkim konumu nedeniyle bir liman yapısı olup olmadığı konusunda yeni soruları beraberinde getirirse de deniz aracı, tekne, vb. bağlama yeri gibi bir alan somut olarak tespit edilememiştir.

Yapı içi mekânlara ve dış avlulara açılan duvarların, depremlerin yarattığı tahribata rağmen takip edilebilmekte olduğu belirtilmiş idi. Yarımada, tektonik hareketliliğe maruz bir coğrafyada yer aldığından, tarihi kayıtlarda yer eden merkez üssü Rodos dâhil çevre depremlerden etkilenmiş, ardışık yıkımlara maruz kalmış olmalıdır (Roussos, 2017, s. 45). Depremler, M.Ö. 227'den başlayacak şekilde antik yazarlar, yazıtlar ve Ortaçağ kronikleri ışığında sistematik bir şekilde kataloglanmıştır (Ör: Polybius.5.88.1-4; Pausanias.2.7.1; Pausanias.8.43.4; Tit.Cam.161; Lindos 2.449 (1.13-16). Guidobani, 1994, ss. 140-141, 147, 235, 251, 301, 312, 407, 420-422. Ayrıca, M.Ö. 227'den sonraki diğerleri ve 115/116 yılındaki olası Rodos depremi için Malalas.11.275; 16.406; 1302'de Hospitaller Şövalyelerinin adayı fethinden kısa süre önceki deprem için Ambraseys, 2009, s. 358). Rodos ve anakara merkezli kayıtlar sırasıyla, M.Ö. 227; M.Ö. 199-198; M.S. 141, 142/144, 344, 474-478 arası ve 515/516 ve 554 yıllarına tarihlendirilmektedir. Depremlerin yarattığı morfolojinin de etkisiyle kırık yapıları arazilerdeki marjinal alanların profesyonelce işletilerek tarıma, dolayısıyla ticari değeri yüksek ürünler için avantaja çevrilmesi bir tesadüf olmasa gerek.

Bölgedeki yerleşimlerin yoğunluğu göstermektedir ki Hellenistik Dönem'den Erken Roma'ya geçişte de dağınık yerleşim düzeni norm olmaya devam etmiştir. Tarımsal doku Erken Hellenistik'ten itibaren yoğunlaşsa da arazi kullanım biçimleri Geç Antik Dönem'e kadar daha geniş bir kronolojide ele alınmaktadır. Bunlar genellikle uzak khoralara doğru yelpaze benzeri genişlemeler şeklinde kendini göstermektedir. Tarımsal yerleşkelerin "etki alanı"nın ve merkezden uzaklığının ortalama 3 km olduğu yönündeki görüşün (Taşlıgil, 2008, s. 294), cep teraslarından oluşan tepelik mikro yerleşkeler için geçerli olabileceği düşünülebilir. Ancak her halükârda bu değer, çiftlik yapıları ve teraslar arasındaki mesafeyi belirtmekten uzaktır.

SONUÇ

Klasik Dönem öncesi, örneğin Korint ve Atina'nın aksine, Rodos Peraiası ve Miletos'taki kırsal habitat genişlemelerinin ve arazi kullanımının, Geç Klasik-Erken Hellenistik dönemlerde dağınık düzenlere doğru gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Böylelikle, Hellenistik dünyayla sınırlanmış siyah-beyaz bir resme karşın, antik Bozburun Yarımadası'nın Karia kültüründen miras aldığı sosyo-kültürel yapı ve zengin yerel unsurlara dayanarak kendine has niteliklerini her dönemde içselleştirmiş olması gerektiği sonucuna da ulaşılabilir. Khoradaki genişlemeler tekil çiftlik evlerinin artışıyla ayrıca açıklanabilir.

Büyükliklerine bakılmaksızın, khoradaki üçüncü seviye yerleşimleri çiftlik yapıları meydana getirmektedir. Amos yazıtlarında (Fraser & Bean, 1954, ss. 6-12, 14, 19, 125) kiraya verilen

parsellere ilişkin bilgi ışığında Rodos Peraiası'nda tespit ettiğimiz çiftlik evlerinin büyüklükleri ve nüfuz alanlarının 0.7-1.8 hektar arasında değişkenlik gösterdiği, öncelikle Gedikçukur'daki büyük tapınak?-çiftlik kompleksi özelinde daha önce belirtilmişti (Demirciler & Oğuz-Kırca, 2022, ss. 269, 285-286). Daha küçük ölçekli çiftlik arazi örneklerinin de literatürde verilen değerlerle (ortalamada 0.1- 0.3 hektar) (Alcock, 2017, s.126) büyük oranda örtüştüğü anlaşılmıştır.

Karia ve Rodos yazıtları ışığında, kamuya ait arazilerin tapınaklar başta olmak üzere dini kurumlar tarafından kiraya verildiği, üstelik bunların yine tapınak eliyle yönetilip denetlendiği bilinmektedir (Dubois & Hauvette-Besnault, 1881, s. 107; Fraser, 1972, s. 118; Osborne, 1987, s. 43; Oğuz-Kırca, 2014, s. 289; Demirciler & Oğuz-Kırca, 2022, s. 265). Örneğin, Amos'taki tapınak envanteri hieromnamonesten de bahseder (Fraser & Bean, 1954, s.19). Selimiye, Cinbükü'ndeki çiftlik evi de, tıpkı Gedikçukuru'nda öne çıkan tapınak?-çiftlik olarak üzerinde düşünülen yapı gibi, ekonomik değeri olan ürünlerin devlet (ya da elitler) eliyle işlenmesi için toprakların kamu adına kiraya verilmesi işinde yer almış olabilir miydi? Böylesi bir yaklaşıma, Cato'ya dönerek ve kırsal ekonomi öğeleri bağlamında destek arayabiliriz.

Cato, çiftlikler özelinde, kırsal yapıların, pek çok diğer gerekliliğin yanında iyi organize edilip planlanmış pres donanımları ve atölyelere sahip olması gerektiğinin altını çizer. (Hooper & Ash, 1934, s. 11). Diğer yandan, örneğin M.Ö. 4. yy'da Taurik Khersonesosunda ve M.Ö. 2. yy'da Teselya'daki Larissa'da, tarım arazilerinin 50 plethra (500.000 feet²) olarak planlandığı anlaşılmaktadır. Ancak Arkaik Dönem'e ilişkin kanıtlar yok denecek kadar zayıftır (Boyd & Jameson, 1981, s. 334). Yukarıda belirtilen literatürdeki tüm etki alanı değerleri kapsamında, Cinbükü'ndeki çiftliğin, fiziksel büyüklüğü- art alanı- nüfuz alanı ölçeği korelasyonu bağlamında daha geniş bir art alanı kontrol ediyor olması gerekirdi.

Yarımada'daki büyük çiftlik evlerinin çoğunlukla dörtgen planlı ve en uzun teras duvarının şimdilik 50 m'yi aşmayan yapılar olduğu saptanmıştır. Art alanlarında mutlaka tarımsal plantasyona sahip olan böylesi kırsal yapıların, mikro nüfuz alanlarına göre oikos ve domus olarak adlandırılmaları olağandır. Hatta Selimiye'deki çiftliği Roma Dönemi'ndeki olası kullanımına göre villa rustica olarak dahi tanımlamak yerinde bir yaklaşım olabilir çünkü bugüne kadar (Tymnos khorasında ilk kez tekil yapılar grubu çevresinde bulunan künk parçaları haricinde) Yarımada'da bulunan çiftlik yapılarının hiçbirinde, sarnıç gibi su öğeleri hariç, yapı/konut içi su dağıtım hattına ilişkin bir bulguya rastlanmamıştır. Bu anlamda, Cinbükü'ndeki çiftlik evi bir ilki oluşturmaktadır. Öte yandan, çiftliği, her halükârda bir geçim, toplama ve

dağıtım istasyonu kimliğiyle karakterize etmek, Yarımada antik ekonomisi bağlamında dikkate sunulması gereken bir tespittir. Ekonomik işlevinin yanı sıra Rodos gözetiminde bir idari misyonu üstlenmiş olma olasılığı, denize hâkim konumu nedeniyle de mümkündür. Daha önceki çalışmalarımızda vurgulandığı üzere bu gibi yapılar, Geç Klasik Dönem'den itibaren görünür olmaya başlayan, Batı ve Güney Anadolu'da mimari kalıntılar veya arkeolojik buluntularla yorumlanıp belgelenen pek çok çiftlik evi çerçevesinde de ele alınmalıdır (Demirciler & Oğuz-Kırca, 2022, s. 271). Bu kapsamda, Karia'nın bir alt kırsal yöresi olan antik Bozburun Yarımadası'ndaki çiftlik yapılarının işlevi ve nüfuz alanına ilişkin tartışmalar daha da genişleterek aşağıdaki yeni öneriler getirilmektedir:

Tarımsal faaliyetlerin üzerinde geliştiği teras tipolojisini jeoarkeoloji çalışmalarımız ışığında şimdilik en jenerik haliyle: (i) kireçtaşı sınırına kadar kumtaşı üzerinde oluşturulmuş teraslar; (ii) iki kireçtaşı arasında yalnızca kumtaşı gibi gevşek malzeme üzerinde açılmış teraslar; (iii) yalnızca kireçtaşı birimlerin üzerinde oluşturulmuş teraslar olarak önermekteyiz. Yanı sıra ve gelinen nokta itibariyle üç çeşit çiftlik evi tipolojisi ortaya çıkarılmıştır. Bunlar: (i) iç kesimlerdeki cep vadilerinin elverişli noktalarında/ boyunlarda vizibilitesi iyi olacak şekilde planlanan çiftlik evleri; (ii) kıyı bandına açılan vadi tabanlarına oldukça yakın yer alan çiftlik evleri; (iii) denize hâkim ve/veya denize yakın teraslarda yer alan (ancak denize yeterli uzaklıkta) konuşlanan çiftlik evleri. Daha özel koşulları içeren tipolojilerin önümüzdeki sezonlarda, çiftlik evleriyle birlikte diğer kırsal yerleşim birim ve desenleri eşliğinde değerlendirilip modellenerek ortaya konması hedeflenmektedir.

Son 2000 yılın tektonizması, yüzey süreçleri ve deniz seviyesindeki değişiklikler de dikkate alınarak yapının denizden yeterince uzak olmasa da bugünkü kıyıya sıfır konumundan farklı bir uzaklıkta durduğu belirtilebilir.

Öte yandan, civardaki Geç Antik Dönem konutları göz önüne alındığında çiftliğin konumlanmış olduğu dar kıyı şeridinin en az Erken Hellenistik Dönem'den itibaren rağbet gördüğü açıktır. Ana planda herhangi bir eklenti alanı şimdilik anlaşılammış olsa da böyle bir ihtimalin varlığını, en azından kısa mesafeli art alanını dikkate alarak düşünebiliriz. Büyüklüğü ve mevcut etki alanındaki korelasyon dikkate alındığında, yapının işlevinin, kendi ekonomisini yöneten sıradan bir çiftliğe indirgeyemeyecek ölçüde genişletilerek revize edilmesi gerekliliği açıktır. Bununla da bağlantılı olarak tescil önerisi 2022 yılı itibariyle yapılan çiftlik evinin, mevcut haliyle ve daha önceden ortaya atılan tapınak ekonomileri tezimizi güçlendirebilecek bazı işaretlere sahip olduğuna dikkat çekilmelidir. Keza benzer planlamalar, gelecek araştırmalar için, dörtgen planlı bir neorion yapısının içinde bulunduğu Semadirek Adası

pantheonu (Lehmann, 1998, ss. 29-45) gibi “uzak” örnekler bağlamında üzerinde yeniden düşünmeye değerdir. Öte yandan, yeni jeoarkeolojik araştırmalar ışığında yapıya ilişkin yeni şeyler söyleyebileceğimizi ümit etmekteyiz.

KAYNAKÇA

- Alcock, S.E. (2007). *The essential countryside*. İçinde S. E. Alcock & R. Osborne (Eds.). Classical archaeology, (ss.118-161). Blackwell Publishing.
- Ambraseys, N. (2009). *Earthquakes in the Mediterranean and middle east: a multidisciplinary study of seismicity up to 1900*. Cambridge University Press.
- Boyd, T.D., & Jameson, M.H. (1981). Urban and rural land division in ancient Greece. *Hesperia*, 50, 327–342.
- Demirciler, V. (2014). *Agricultural terraces and farmsteads of Bozburun peninsula in antiquity*. (YÖK Tez Merkezi, Doktora). Ortadoğu Teknik Üniversitesi.
- Demirciler, V., & Oğuz-Kırca, E.D. (2022). Phoinix ve Tymnos'un çiftlik yapıları ışığında Bozburun yarımadası kırsal yerleşim düzenlemesi (i.ö. 4. yüzyıl-geç antik çağ). *TroyAcademy*, 7(3), 258-298. <https://doi.org/10.31454/troyacademy.1119289>
- Dubois, M.M., & Hauvette-Besnault, A. (1881). Antiquités de Mylasa. *Bulletin de Correspondance Hellénique*, 5, 95-119.
- Fraser, P.M. (1972). Notes on two Rhodian institutions. *The Annual of the British School at Athens*, 67, 113-125.
- Fraser, P.M., & Bean, G.E. (1954). *The Rhodian peraea and islands*. Oxford University Press.
- Guidobani, E. (1994). *Catalogue of ancient earthquakes in the Mediterranean area up to the 10th century*. Istituto Nazionale di Geofisica.
- Hooper, W.D., & Ash, H.B. (1934). *On agriculture (Cato)*. Harvard University Press.
- Lehmann, K. (1998). *Samothrace: a guide to the excavations and museum (6. baskı.)*. ASCSA.
- Lohmann, H. (1992). *Agriculture and country life in classical Attica*. İçinde B. Wells (Ed.). Agriculture in ancient Greece, (ss.29-58). Proceedings of the seventh international symposium at the Swedish institute at Athens, 16-17 Mayıs, 1990, Stockholm.
- Malalas. *Chronography* (1-7, 10-18).<https://topostext.org/work/793> (Erişim Tarihi: 11.01.2024)
- Mueller, K. (2006). *Settlements of the Ptolemies: city foundations and new settlement in the hellenistic world*. Peeters.
- Oğuz-Kırca, E.D. (2014). Restructuring the settlement pattern of a peraeian deme through photogrammetry and gis: the case of Phoinix (Bozburun peninsula, Turkey). *Mediterranean Archaeology and Archaeometry*, 14 (2), 281-313.
- Oğuz-Kırca, E.D., Liritzis, I., & Demirciler, V. (2019). The potential of a terrace-wise economy: Hygassos' agricultural heritage in the hellenistic Rhodian peraea (Bozburun peninsula). *Journal of Greek Archaeology*, 4, 378–421.
- Osborne, R. (1987). *Classical landscape with figures: the ancient Greek city and its countryside*. George Philip.
- Osborne, R. (1985). *Demos: the discovery of classical Attika*. Cambridge University Press.

- Pausanias. *Description of Greece* (Çev. W.H.S. Jones, D. Litt & H.A. Ormerod). Harvard University Press. (1918).
- Polybius. *The histories (books 1–39)*. (Çev. W.R. Paton). http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Polybius/30*.html (Erişim Tarihi: 22.02.2024).
- Rackham, O., & Moody, J.A (1992). *Terraces*. İçinde B. Wells (Ed.). Agriculture in ancient Greece, (ss.123-133). Proceedings of the seventh international symposium at the Swedish institute at Athens, 16-17 Mayıs, 1990, Stockholm.
- PHI Greek inscriptions. region: Aegean islands, incl. Crete (IG XI-[XIII]) Rhodes and s. Dodecanese (IG XII,1), Blinkenberg, Lindos II. inscriptions; Segre & Pugliese Carratelli, Tituli Camirenses (ASAtene 27-29) [Tit. Cam.]; Asia minor: Caria, Rhodian peraia; IK Rhodische peraia. <https://inscriptions.packhum.org/> (Erişim Tarihi: 22.02.2024).